

Pićanska biskupija i Pićanština, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine, ur. Robert Matijašić – Elvis Orbanić, Posebna izdanja, sv. 23, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 280 str.

Zbornik radova *Pićanska biskupija i Pićanština* rezultat je međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. u Pazinu, Pićnu i Gračišću povodom 50. obljetnice Državnog arhiva u Pazinu te 220. obljetnice dokinuća Pićanske biskupije. Zbornik sadrži ukupno 23 rada, od kojih po jedan na talijanskom i njemačkom jeziku. Otisnut je na 280 stranica, a u njegovu su stvaranju sudjelovala ukupno 24 autora s različitih znanstvenih polja i područja. Svaki rad prije samoga početka ima kratak sadržaj koji čitatelja ukratko obavještava o obrađenoj temi, dok se na kraju svakoga rada nalaze popisi korištenih izvora i literature te sažetci na hrvatskom, talijanskom i slovenskom jeziku. Zbornik je obogaćen slikovnim te raznim prilozima koji dodatno osvjetljavaju temu pojedinoga rada.

Na samome se početku Zbornika, kao svojevrsan uvod u razmatranu problematiku održanoga znanstvenoga skupa, nalazi »Riječ urednika« (str. 7) prof. dr. sc. Roberta Matijašića i dr. sc. Elvise Orbanića, koji ukratko opisuju povode koji su ih potakli na organizaciju znanstvenoga skupa te sam tijek i trajanje skupa.

U radu »Rana povijest na prostoru Pićanske biskupije« (9 – 20) autorica Klara Buršić-Matijašić donosi pregled prapovijesnih nalazišta s užeg prostora nekadašnje Pićanske biskupije, ulazi u problematiku njihova smještaja te glavnih karakteristika koristeći se pritom starijim historiografskim djelima, potom terenskim obilascima i istraživanjima. Područje koje je nekad obuhvaćala Pićanska biskupija bogato je prapovijesnim nalazištima, međutim, ona su većinom slabije istražena te su većim dijelom samo topografski zabilježena. Prema autorici, najstarijim naseljima na području Pićanske biskupije smatraju se gradinska naselja čiji je prostorni razmještaj uvjetovan prirodnom konfiguracijom terena, ali o njihovu razvoju postoje samo djelomični podatci pa je gotovo nemoguće donijeti konačan zaključak o toj problematici.

U radu »Propast kasnoantičkih naselja i nekropola u Istri u ranom srednjem vijeku« (21 – 40) autor Vladimir Sokol analizira događaje u Istri na kraju 8. i početku 9. stoljeća, odnosno u razdoblju od pola stoljeća od ulaska franačke vojske u Istru 787. godine do pojave kristijaniziranih grobišta početkom druge polovice 9. stoljeća, te ih nastoji povezati s propašću istarskih kasnoantičkih naselja. Za raščlambu događaja u navedenom razdoblju u Istri autor koristi dvije prevladavajuće materijalne činjenice koje se tiču, prvo: neprekinutoga kontinuiteta ukapanja na nekropolama i drugo: postojanja naselja. S obzirom na te dvije povezane činjenice, prestanak je pokapanja na groblju vjerojatno znak i prestanka postojanja naselja. U navedenoj se raščlambi autor koristi još nekim podacima, kao što su nalaz masovne grobnice ispred glavnog ulaza na Monkodonju koju pripisuje avaro-slavenskim provalama iz 611. godine te podatak o dolasku Slavena u Istru koji se spominje u Rižanskom placitu iz 804. godine. Naime, autor navedeni dolazak Slavena datira u 801. godinu, dok bi se 611. godina smatrala godinom avaro-slavenskih upada.

Ivan Milotić autor je rada »Pravni status i jurisdikcija Pićna od antike do srednjeg vijeka« (41 – 49) u kojemu je analizom pravnih i povijesnih okolnosti pićanskog te istarskog prostora pokušao osvijetliti problematiku nastanka Biskupije. Naime, u Radu se polazi od činjenice kako su biskupijska središta u Istri nastajala na mjestima postojanja nekakvog oblika rimske upravne organizacije i službi (kolonije i municipiji), pri čemu bi nastanak Pićanske biskupije bio svakako zanimljiv zbog njezina položaja u unutrašnjosti gdje je romanizacija imala slabijega odjeka te je malobrojno stanovništvo navedena područja nastavilo živjeti po starim običajima. Tek je u kasnoantičko doba, nastajanjem refugija na izoliranim brjegovima, navedeno područje nešto gušće naseljeno pa autor aludira na osnivanje Biskupije u okviru kasnoantičke samouprave te postavlja nekoliko hipoteza, pri čemu je po autoru najvjerojatnija ona o nastanku u vrijeme Justinijana.

U radu pod naslovom »Posjedovni odnosi u Pićanskoj biskupiji od 16. do sredine 18. stoljeća« (51 – 61) autor Alojz Štoković raspravlja o posjedovnim odnosima u Biskupiji, imovini te obvezama podanika prema podacima koje sadrže urbari pićanskog kaptola iz 1580. i 1600. te urbar Pićanske biskupije, sastavljen između 1617. i 1621. godine na inicijativu tadašnjega pićanskoga biskupa Antuna Zare. Upravo je urbar Pazinske knežije iz 1578. godine koji je, prema autorovu mišljenju, nešto umanjio imovinu pićanskih biskupa, bio razlog sastavljanju urbara pićanskog kaptola iz 1580. godine kao zaštite imovine i prihoda pićanskih biskupa. Nastajanje urbara Pićanske biskupije (1617. – 1621.) također je potaknuto činjenicom da se u navedenim razdobljima prostor Biskupije, ali i Istre uopće, nalazio u teškom razdoblju političkih i gospodarskih kriza. Događale su se godine gladi, bune seljaka i na kraju nezapamćena razaranja tijekom Uskočkog rata koji se, između ostaloga, vodio i na prostoru koji je obuhvaćala Pićanska biskupija.

»Gospodarsko stanje na posjedima pićanskih biskupa sredinom 18. stoljeća (prema podacima terezijanskog katastra za Kranjsku)« (63 – 70) rad je Danijele Juričić Čargo u kojemu autorica analizira gospodarsko stanje na području koje su posjedovali pićanski biskupi pomoću terezijanskog katastra za Kranjsku, nastalog na osnovu patenta Marije Terezije iz 1747. godine. Pićanska je biskupija tada bila jedna od najmanjih i najsiromašnijih biskupija na prostoru Svetoga Rimskog Carstva, a proteklih je stoljeća bila pogođena i mnogim krizama čime je i stanovništvo bitno smanjeno. U 17. stoljeću na tom su području glavne gospodarske grane bile stočarstvo i poljoprivreda, a prema autorici, razvijeno je bilo i mlinarstvo. U istraživanom razdoblju situacija se nije bitno promijenila, navedene su gospodarske grane ostale prevladavajuće, a porast je zabilježen jedino u broju stanovnika.

Slijedi rad Denisa Visintina »Ekonomsko i imovinsko stanje istarskih bratovština – pićanske bratovštine i njihova imovina između 18. i 19. stoljeća« (71 – 75) u kojemu autor ukratko prikazuje nastanak i razvoj istarskih bratovština te se posebno osvrće na njihovo imovinsko i ekonomsko stanje preko načina stjecanja te upravljanja imovinom. Autor se ukratko osvrće i na pićanske bratovštine kojih je prema svjedočanstvima bilo nekoliko, a djelovale su u lokalnim župama i bez pisanih pravila.

Rad Slavena Bertoše pod naslovom »Pićansko-puljske migracijske dodirne točke u novom vijeku« (77 – 89) detaljno prikazuje dodirne točke navedenih mjesta u novom vijeku

preko podataka o pićanskim doseljenicima u puljskim matičnim knjigama. Stanovnici Pićna u puljskim se matičnim knjigama javljaju u prilično velikom broju, a najviše u matičnim knjigama umrlih. Autor nadalje obrađuje imena, prezimena, zanimanja, duljinu te prosječnu dob pićanskih doseljenika zabilježenih u puljskim matičnim knjigama, a navodi i neke zanimljive slučajeve u svezi s pojavama neuobičajenih smrti te nezakonite djece. Na samome kraju Rada, autor prilaže i tablice te cjelovit kronološki popis pićanskih doseljenika.

Zoran Ladić i Goran Budeč u radu naslovljenom »O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna u drugoj polovici 17. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih (rođenih)« (91 – 103) metodom kvantitativne analize raščlanjuju navedene aspekte pomoću podataka koje donosi matična knjiga krštenih Pićna u razdoblju od 1664. do 1732. godine te ih uspoređuju s rezultatima koje donose matične knjige pojedinih mjesta na otoku Krku te neka mjesta u okviru Šibenske i Trogirske biskupije. Navedene aspekte autori razmatraju u nekoliko analiza u svezi s distribucijom rođene djece prema godinama i mjesecima, prema spolnoj strukturi rođenih, omjeru djece rođene u zakonitoj i nezakonitoj vezi te pojavi blizanaca. Autori također analiziraju i načela po kojima su djeci davana imena, ali se osvrću i na imena njihovih roditelja te zaključuju kako su se puno češće davala imena prema kalendaru, nego što su se ona nasljeđivala od roditelja.

Rino Cigui autor je rada napisanog na talijanskom jeziku pod naslovom »Il colera nella storia istriana del XIX secolo e l'epidemia del 1855 a Pedena« (105 – 112) u kojemu se osvrće na nove uzroke mortaliteta u Istri u 19. stoljeću, poput tifusa, boginja te naposljetku kolere, čijoj epidemiji u Istri posvećuje posebnu pažnju. Navedene su bolesti u tom razdoblju na neki način potisnule one »tradicionalne« uzroke smrti u Istri, poput kuge i malarije. Posebna je pažnja posvećena nekoliko epidemija kolere u Istri, a posebno onoj najgoroj koja je izbila 1855. godine i koja je u kratko vrijeme u Pićnu uzela čak 42 života. Autor donosi i neke društvene posljedice epidemije kolere, a jedna je od njih i obnavljanje kulta svetog Roka, zaštitnika od kuge. Autor donosi i detaljan popis umrlih od kolere u Pićnu u velikoj epidemiji iz 1855. godine.

Marija Bidovec u svome se radu »Između objektivnog opisa i fascinacije pričanja: Austrijska Istra u očima I. V. Valvasora (1641. – 1693.)« (113 – 120) pozabavila životom i djelovanjem I. V. Valvasora, a posebno njegovu odnosu prema Istri, čiji je središnji, austrijski dio u nekoliko aspekata opisao na 150-ak stranica u svojem opsežnom djelu *Slava vojvodine Kranjske*. Važnost Valvasorova djela za Istru leži u brojnim opisima istarskih mjesta i kaštela koja su čest motiv njegovih crteža te opisima navika i običaja ljudi, od velike važnosti za proučavanje povijesti nekog mjesta.

»Tragovi augustinske duhovnosti u Pićanskoj biskupiji i u Istri« (121 – 135) rad je Jurja Batelje u kojem donosi pregled povijesti djelovanja augustinskog reda u Istri, uz poseban osvrt na područje Pićanske biskupije, te posebno naglašava važnost augustinske baštine za čitavo područje. Augustinski red smatra vrlo važnim za očuvanje glagoljaške baštine i hrvatskoga jezika u liturgiji što potkrjepljuje s nekoliko izvješća Svetoj stolici o njihovu korištenju. Autor donosi i popis biskupa augustinaca u Pićnu, potom popis i najvažnije

odrednice augustinskih samostana te popis bratovština u Istri koje su nosile ime »Gospe od pojasa« ili »Gospe od utjehe« što je tipična značajka augustinske pobožnosti.

Životom i djelom franjevca i pićanskog biskupa Pavla Budimira u članku pod naslovom »Biskup Pavao Budimir (1667. – 1670.)« (137 – 144) bavi se Franjo Emanuel Hoško, detaljno iznoseći i analizirajući Biskupov život od njegova spomena 1657. godine kao člana franjevačke provincije Bosne – Hrvatske do njegove smrti u Pićnu 1670. godine. U okviru Budimirova djelovanja u navedenoj franjevačkoj provinciji, autor ukratko donosi i povijesni pregled provincije te okolnosti njezina djelovanja. Pavao Budimir pićanskim biskupom postao je 1667. nakon smrti Pavla Jančića te je na biskupskoj stolici ostao do smrti 1670. godine. U povijesti Biskupije ostao je zapamćen po vrlo bogatoj djelatnosti koja se odlikuje obnovom katedrale te modernizacijom upravne službe, ali i brigom o siromašnima.

U radu pod naslovom »Represivne mjere jugoslavenskog komunističkog režima protiv Katoličke crkve na području Pićanskog dekanata (1945. – 1952.)« (145–154) Stipan Trogrlić piše o odnosu komunističkih vlasti prema Katoličkoj Crkvi u poraću te različitim metodama i mjerama kojima se vlast koristila u svrhu zastrašivanja i potiskivanja vjerskih običaja. Navedene mjere opisuje u nekoliko tema, a one se odnose na crkveno vlasništvo, održavanje procesija te vjeronauka u školama, ali i na sigurnost samih svećenika te crkvenoga inventara i imovine.

U sljedećem radu, naslovljenom »Inventar pokretnih i nepokretnih dobara presvijetlog i prečasnog gospodina, gospodina Antuna Zare, biskupa pićanskog« (155 – 164) Elvis Orbanić donosi vrlo važan i zanimljiv dokument koji sadrži cjelokupan popis dobara pićanskoga biskupa Antuna Zare, a koji se čuva u Arhivu Republike Slovenije. Na samome početku autor ukratko donosi obilježja samoga dokumenta te raščlambu pojedinih njegovih segmenata, dok na kraju donosi njegov cjelokupan prijepis, na taj način potičući na daljnja istraživanja.

Temom ređenja i ređenika u Pićnu u radu pod naslovom »Knjiga ređenja u Pićnu (1632. – 1783.)« (165 – 179) pozabavio se Jakov Jelinčić. Na samome početku Rada autor donosi općenite podatke o povijesti Pićanske biskupije, prostoru koji je obuhvaćala te nešto o samome arhivu Biskupije koji je u nekoliko nesretnih spletova okolnosti uništen pa se time posebno pridaje važnost preostalim vrijednim dokumentima, među kojima je i navedena knjiga ređenja. Nadalje, autor donosi i nekoliko podataka o samom postupku ređenja te ređennicima i njihovim prezimenima te mjestima, odnosno biskupijama iz kojih su dolazili. Na samome kraju, autor donosi detaljan popis ređenika i mjesta njihova podrijetla.

Petar Strčić autor je rada »Povijest arhiva i arhivske službe u Istri – prilog za sintezu« (181 – 189) u kojemu donosi pregled povijesti arhiva te uopće djelatnosti sakupljanja za Istru važnih i zanimljivih dokumenata od najstarijih vremena pa donedavno. Autor također raspravlja i o samom odnosu prema vrelima usporedno s povijesnim okolnostima kroz koje je Istra prolazila. Osim toga, donosi i pregled djelovanja arhivskih institucija, od samih njihovih temelja u Napoleonovo doba pa do današnjeg arhiva koji djeluje u modernim okvirima te u skladu s međunarodnim stremljenjima.

Rad Marijana Bradanovića pod naslovom »Pavlini samostan Blažene Djevice Marije na Čepićkom jezeru« (191 – 207) rezultat je autorova istraživanja i rekonstrukcije pisanih dokumenata, uz nekoliko novijih autorovih zaključaka. Navedeni je samostan ujedno i najstariji pavlini samostan u Istri te je nastao iz ugasloga benediktinskoga samostana donacijom gospodara Kožljaka pavlinima u 14. stoljeću. Autor precizno opisuje samostan te njegov krajolik, osvrćući se pritom na raznu dokumentaciju: Valvasorove crteže, katastar Franje I., starije fotografije te današnji izgled terena. Zlatno doba samostana autor smješta u razdoblje srednjeg i ranijeg novog vijeka, što je u svezi s donacijama gospodara Kožljaka i Kršana. Samostan je zatvoren 1782. godine, nešto prije ukidanja pavlinskoga reda.

»Ikonografsko osmišljanje crkvenih prostora u Pićanskoj biskupiji« (209 – 228) rad je Marije Mirković u kojem autorica analizira ikonografski sadržaj crkava i kapelica negdašnje Pićanske biskupije. Naglašava važnost slaganja sadržaja u ukrašavanju sakralnoga prostora te pažljivu raščlambu elemenata kako bi se mogla iščitati teološka poruka koju ti prostori prenose. Autorica ikonografski analizira Pićansku katedralu te nekoliko okolnih crkava, raščlanjujući njihove oltare i inventar pri čemu nailazi na problem u rekonstrukciji čitave poruke zbog osiromašenoga inventara te nedostatka pojedinih predmeta koji pobliže određuju pojedine svetce. Autorica naposljetku zaključuje da u crkvama većinom prevladava tema Krista i njegove muke.

Životom i djelom slikara Antonija Moreschija u radu »Labinski slikar Antonio Moreschi i njegovi slikarski korijeni« (229 – 239) bavi se autorica Nina Kudiš. Autorica donosi pregled slikareva života te njegovo formiranje kao umjetnika, djelovanja u Veneciji, vjerojatno u okviru *bottege* Domenica Tintoretta, te moguće okolnosti njegova dolaska u Labin gdje djeluje do svoje smrti 1633. godine. U Radu je također analizirano nekoliko radova pripisanih Moreschiju, među kojima se ističe oltarna pala u labinskoj crkvi Gospe Karmelske.

»Skulptura, altaristika i liturgijska srebrnina u pićanskoj katedrali: prilozi za Antonija Michelazzija i Gasparea Albertinija« (241 – 259) rad je Damira Tulića u kojemu se analizira inventar nekadašnje pićanske katedrale te donosi nekoliko informacija o altaristima koji su zaslužni za umjetnička ostvarenja unutar katedrale. Na početku Rada autor ukratko donosi informacije o pićanskoj katedrali, njezinim pregradnjama te nekim umjetničkim značajkama, pripisujući ih umjetničkom ostvarenju 18. stoljeća. U središtu se autorove pozornosti nalaze oltari nekadašnje pićanske katedrale, i to središnji oltar sv. Nicefora koji se pripisuje riječkomu majstoru Antoniju Michelazziju te četiri bočna oltara proizašla iz radionice piranskoga majstora Gasparea Albertinija. Autor donosi i pregled liturgijske srebrnine potekle iz venecijanskih zlatarskih radionica od koje je veći dio izgubljen te su ostali samo manji predmeti, poput pokaznica, križa, kaleža i kandila.

Slijedi rad na njemačkom jeziku Brigitte Mader pod naslovom »*Galignana bei Pisino (Istrien)*“ 1910. – 1917.: Pet restauratorskih zahvata C. k. Centralne komisije za zaštitu spomenika u Gračišću« (261 – 267). Autorica Rada donosi pregled djelovanja Centralne komisije za istraživanje i zaštitu kulturnih spomenika, a posebno se osvrće na restauratorske zahvate obavljene na području Gračišća, pri čemu je restaurirano nekoliko građevina

te drveno raspelo iz 13. stoljeća. Osobita se uloga u komisiji te restauracijskim radovima na navedenom području pripisuje Antonu Gnirsu koji je u Istri djelovao na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Vitimir Belaj autor je rada »Središnja Istra i rana teritorijalna organizacija hrvatskog prostora« (269 – 275) u kojemu na temelju najnovijih istraživanja i otkrića na području praslavenskog poganskog svjetonazora donosi mogući smještaj slavenskih teritorijalnih jedinica na tlu Istre, to jest, na graničnom području istarskog i kvarnerskog područja. Analiza se temelji na spoznaji o takozvanom »ljubavnom trokutu« između triju slavenskih vrhovnih božanstava, Peruna, Velesa i Mokoši, koja se u prostoru najčešće javljaju utroje te se njihov odnos može shvatiti kao odnos triju točaka trokuta. Pri rekonstrukciji prisutnosti božanstava na prostoru Istre, autor se služi toponomastikom te pučkom predajom. Autor zaključuje kako postoji mogućnost osnutka slavenske župe na graničnom području Istre i Hrvatske te njezin ulazak u plemenski savez na čelu s hrvatskim plemenom.

Posljednju cjelinu Zbornika čini rad Davora Šišovića »Iz tradicijskog života Pićanštine – tri krbunske štorije« (277 – 278) koji sadrži tri pripovijetke mještana Krbuna: *Ivanjski licit u Krbunama*, *Krbunske ugljevarice* i *Frane Vuk i njegov križ*. Pripovijetke ocrtavaju krbunske običaje pri proslavi pojedinih blagdana, poput Ivanja, Tijelova i Duhova te samo podrijetlo imena i nastanak Krbuna.

Na samome kraju Zbornika nalazi se i »Popis suradnika« (279 – 280) koji su sudjelovali na znanstvenom skupu te ujedno i autora radova Zbornika.

Pićanska biskupija i Pićanština vrijedan je zbornik radova koji uvelike osvjetljava povijest navedenoga područja koje je zbog nedostatka izvora slabije istraženo. Budući da je riječ o znanstvenim radovima, Zbornik je i nositelj posve novih spoznaja o prošlosti Pićanštine, ali je ujedno i poticaj da se ustrajava u pronalaženju izvornih materijala koji će »puniti rupe mozaika pićanske povijesti«.

Gabriela Braić